

Tarek ABO SAEID*

EWOLUCJA PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO W ASPEKCIE ZBRODNI WOJENNYCH ORAZ ZBRODNI PRZECIWKO LUDZKOŚCI

Streszczenie

Autor publikacji rozważa historyczny aspekt odpowiedzialności jednostki za zbrodnie przeciwko ludzkości w prawie międzynarodowym. Przybliża definicje zbrodni ludobójstwa i zbrodni wojennych. Wskazuje czynniki, które mogą przyczynić się do zwiększenia skuteczności zwalczania tego typu przestępczości.

Słowa kluczowe: zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, Trybunał Karny, odpowiedzialność jednostki

Wstęp

Spółeczność międzynarodowa nie powinna pozostawać bierna w obliczu cierpienia ludzkiego, naruszania praw i wolności człowieka. Nie wolno dawać przyzwolenia na zbrodnie wojenne, bo taka postawa stanowi zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Skala tych przestępstw i sposób ich popełniania oraz możliwość ucieczki sprawców powinna budzić bezwzględna i szybką reakcję wymiaru sprawiedliwości.¹ Ogrom zbrodni międzynarodowych, jako jednych z najpoważniejszych przestępstw, miał bezsporny wpływ na społeczeństwa – tak w kategoriach jednostki jak i globalnie - widać to szczególnie po tragedii II wojny światowej. Zbrodnie popełnione zarówno w zbrojnych konfliktach międzynarodowych jak i wewnętrznych, zobowiązują do pociągnięcia do odpowiedzialności jednostek, gdyż ich czyny stanowią atak na fundamenty funkcjonowania społeczeństw.

*Dr Tarek Abo Saeid – adiunkt w Wyższej Szkole Finansów i Prawa w Bielsku-Białej

¹ Ahmed Abul Wafa, *Alhimea Aldolia Lhokok Alanssan Dahel Weklat Alamm Almtahyda* (tłum. *Międzynarodowa ochrona praw człowieka w ramach agencji ONZ*), Kair 2000 r., s. 111.

Nie jest to już odpowiedzialność wynikająca z przestępstw międzynarodowych podlegających wyłącznie wymiarowi sprawiedliwości Narodów Zjednoczonych, ale ściganie sprawców i osądzenie ich stało się obowiązkiem międzynarodowej funkcji karnej w epoce nowożytnej².

Należy podkreślić, że ewolucja pojęcia zbrodni wojennych oraz zbrodni przeciwko ludzkości ma swoje korzenie nie tyle w woli społeczności – zawarcia konkretnego traktatu, co jest skutkiem refleksji, po każdym tragicznym wydarzeniu w XX wieku. Dotąd była to reakcja spóźniona i niezadowalająca, co do skuteczności wprowadzanych rozwiązań.

Procesy toczone w Norymberdze i Tokio zapoczątkowały kwestię odpowiedzialności osób fizycznych w prawie międzynarodowym. Jeszcze więcej uwagi poświęcono temu tematowi po wybuchu konfliktu zbrojnego w Bośni i Hercegowinie i zbrodniach popełnionych przez serbskich cywilów na bezbronnych muzułmanach. Rada Bezpieczeństwa ONZ mając na celu zapewnienie podstawy prawnej odpowiedzialności i karania sprawców tych zbrodni na mocy rezolucji 808 Rady Bezpieczeństwa z dnia 22.02.1993 ustanowiła specjalny Międzynarodowy Trybunał Karny do sądenia zbrodniarzy wojennych w Bośni i Hercegowinie (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY), z siedzibą w Hadze. 25 maja 1993 roku w rezolucji nr 827 zatwierdzony został statut ICTY, którego pełna nazwa brzmi Trybunał ds. Osądenia Osób Odpowiedzialnych za Poważne Pogwałcenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popełnione na Obszarze Byłej Jugosławii po 1991 roku³. Jest to pierwszy trybunał ds. zbrodni wojennych utworzony przez ONZ. Sąd ten sprawuje swoją misję w procesach przywódców zbrodniarzy w byłej Jugosławii za naruszenie zasad międzynarodowego prawa humanitarnego i pogwałcenie zwyczajów wojennych, ludobójstwo, masowe wydalenia, zatrzymania, gwałty i napaści i czystki etniczne. Jedyną karą przewidzianą przez ICTY jest pozbawienie wolności⁴.

W obliczu konfliktu wewnętrznego w Ruandzie na mocy Rady Bezpieczeństwa ONZ rezolucją 955 z 11.08.1994 została ustanowiona kolejna międzynarodowa instytucja sądowa - Międzynarodowy Trybunał

² <http://www.icc-cpi.int/>16.05.2014.

³ http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/haslo,Miedzynarodowy_Trybunal_Karny_dla_bylej_Jugoslawii) 05.01.2014.

⁴ (<http://www.unmict.org/en/documents>) 20.01.2014.

Karny dla Ruandy z siedzibą w Aruszy w Zjednoczonej Republice Tanzanii. Trybunał powstał w celu ścigania osób odpowiedzialnych za zbrodnie ludobójstwa i innych poważnych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego, które zostały popełnione od 1.1.1994 do 31.12.1994 r.⁵

„Społeczność międzynarodowa dostrzegła konieczność powołania stałego wymiaru sprawiedliwości uprawnionego do osądzania i ukarania sprawców poważnych przestępstw międzynarodowych.

Na wniosek ONZ powstał Stały Międzynarodowy Trybunał Karny z siedzibą w Hadze jako międzynarodowy organ sądowniczy utworzony na mocy Traktatu Rzymskiego, przyjętego na Konferencji Dyplomatycznej Narodów Zjednoczonych w Rzymie która odbyła się w dniach od 15 czerwca – 17 lipca 1998 r.⁶

Przyjęcie statutu Trybunału nastąpiło 17.07.1998 r. Jurysdykcja Trybunału, zgodnie ze Statutem, obejmuje przypadki ludobójstwa, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości. Zadaniem tego sądu jest położyć kres bezkarności zbrodniarzy⁷.

Można uznać, że powyższe sądy przejęły opracowanie norm odpowiedzialności w procesie sprawców zbrodni międzynarodowych na zasadach prawa międzynarodowego, bez uwzględnienia norm odpowiedzialności przewidzianych w prawie postępowania karnego.

Powołanie Międzynarodowego Trybunału Karnego jest istotne z punktu widzenia międzynarodowego prawa karnego, w szczególności w odniesieniu do kodyfikacji i standaryzacji wielu nowych przepisów międzynarodowych. Statut Trybunału powstał jako skutek nieustannych wysiłków w rozwiązywaniu kwestii przestępczości międzynarodowej, zwłaszcza po dwóch wojnach światowych.

W statucie Trybunału Karnego leży ugruntowanie tradycyjnych ram interpretacji zbrodni przeciwko ludzkości i stworzenie nowej, kompleksowej definicji tego pojęcia⁸. W tekście statutu nakreślono charakterystykę zbrodni wojennych jak również – na podstawie artykułu

⁵ M. Cherif Bassiouni, *From Versailles to Rwanda in ithin seventy five years : The need to Establish a Permanent International Criminal court*, „HARVARD HUMAN RIGHTS JOURNAL” 11 (1997).

⁶ http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/mntrybunaly_mtk.php 20.01.2014.

⁷ Sherif Sayed Kamel, *Ehteysas Almahkma Aljnaia Aldolia* (tłum. *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego*), Kair, 2005 r., s. 89.

⁸ Yahya Jamal, *Elnuzem Alsiassya Almusyra* (tłum. *Współczesne systemy polityczne*), Kair, 1976 r., s. 110.

8 Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego - poza zbrodniami wojennymi i łamaniem prawa międzynarodowego, wymienia się również inne nadużycia występujące w wewnętrznych konfliktach i wojnach domowych⁹.

W kontekście przepisów prawa międzynarodowego, rozwój pojęcia zbrodni wojennych ewoluował w odniesieniu do wcześniejszych tekstów definicji tych przestępstw. W aktualnym ujęciu zamieszczonym w statucie Międzynarodowego Trybunału Wojskowego zbrodnia wojenna to: „morderstwa, dyskryminacja, zniewolenie, deportacja i inne nieludzkie czyny, których dopuszczono się przeciwko jakiegokolwiek ludności cywilnej przed wojną lub podczas wojny, prześladowanie ze względów politycznych, rasowych lub religijnych przy popełnianiu jakiegokolwiek zbrodni wchodzącej w zakres kompetencji Trybunału lub w związku z nią, niezależnie od tego, czy gwałciła ona, czy nie prawo wewnętrzne państwa, gdzie ją popełniono”¹⁰.

Zbrodnie wojenne ogólnie, są to wszystkie naruszenia prawa i zwyczajów wojennych zwłaszcza, gdy popełniane są w ramach ogólnego planu politycznego i mają charakter powszechny.

W przeszłości zbrodnie wojenne postrzegano jako uzasadnione w procesie rozwiązywania konfliktów. Nakreślono ogólne zwyczaje prowadzenia konfliktów chcąc minimalizować kryminalizację działań.

Wraz z rozwojem prawa, powstawały kolejne dokumenty precyzujące kwestię zbrodni wojennych. W miarę udoskonalania metod prowadzenia wojny w epoce nowożytnej, nowoczesne prawodawstwo uznało rozwiązywanie konfliktów poprzez uciekanie się do wojny za przestępstwo. Określa to Statut Rzymski podpisany przez wszystkie kraje członkowskie ONZ w 1998 r., Artykuł 8 ustanawiając podstawę działania specjalnego organu sądowiczego ds. zbrodni - Międzynarodowego Trybunału Karnego.

Zbrodnie przeciwko ludzkości są zdefiniowane jako przestępstwa popełnione przez osoby przeciwko innym osobom lub grupom ludzi, w sposób systematyczny i zaplanowany prowadzący do prześladowań, dyskryminacji i eksterminacji oraz umyślnym zamiarem uszkodzenia drugiej osoby, we współpracy z innymi osobami w popełnieniu tych

⁹ Yusuf Ali, *Albud Aldoly Lladala Aljnaia Fi Alam Muter* (tłum. *Międzynarodowy wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych w zmieniającym się świecie*), Amman, 2008 r., s. 89.

¹⁰ Dz. U. z 1947 r. Nr 63, poz. 367.

zbrodni przeciwko ludności cywilnej. Zwłaszcza w stosunku do osób różniących się pod względem przynależności intelektualnej, religijnej i etnicznej, narodowej lub społecznej lub w jakikolwiek inny sposób.¹¹

Analizując mechanizmy wykorzystywane w nowoczesnym świecie w kwestii ścigania i karania sprawców przestępstw, należy prześledzić konwencje i traktaty międzynarodowe.

Jednym z pierwszych zbiorów dokumentów jednoznacznie określających czyny mające charakter zbrodni wojennych jest Konwencja Genewska z 1864 r. Jest to początek nakreślenia zasad międzynarodowej kontroli nad działaniami państw, aby zapobiec pladze zbrodni na ludności.

Kolejnym dokumentem jest Konwencja Haska z 1899 r., która miała zapobiegać popełnianiu zbrodni w czasie wojny. Powyższe Konwencje nie miały jednak charakteru karnego.¹²

Najpoważniejsze jednak wysiłki w tym okresie mające na celu zwalczanie zbrodni tej rangi podjęto po I wojnie światowej, która pochłonęła ponad 20 milionów istnień. Kwestię odpowiedzialności regulował artykuł 227 Traktatu z Sèvres z dnia 29 sierpnia 1919 roku, zawartego między państwami Ententy i ich sojusznikami a Turcją. W zamyśle powstał on specjalnie w celu pociągnięcia do odpowiedzialności karnej niemieckiego cesarza Wilhelma. Cesarz po abdykacji otrzymał jednak azyl polityczny w Holandii a ta odmówiła jego ekstradycji, mimo wielokrotnych próśb. W ten sposób udało mu się uniknąć kary.

Ponadto umowa ta zawierała również przepisy dotyczące procesu oficerów niemieckich i tureckich oskarżonych o popełnienie zbrodni wojennych przed sądami wojsk aliantów. Wydano wytyczne, w których zalecano dołożenie wszelkich starań w osądzeniu sprawców, nie rozszerzając jednak jurysdykcji trybunału. Mimo dużego zaangażowania, w tym czasie nie udało się ostatecznie stworzyć odpowiednio silnej instytucji dla sądenia sprawców przestępstw międzynarodowych. W Traktacie z Sèvres zwracano uwagę na rolę procedur sądowniczych wewnętrznych. Nie nadano jednak międzynarodowemu trybunałowi specjalnych przywilejów, ale rozszerzono jurysdykcję sądów wojskowych do osądzania m.in. Niemców i Turków. Opierała się ona na utworzeniu komisji w skład której wchodzili przedstawiciele USA,

¹¹ Sohail Hussain Fatlawi, *Aliebada Aeljmaia Wa Aeljraym Ded Alanssania* (tłum. *Zbrodnie ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości*), Amman, 2011 r., s 49.

¹² <http://www.aljazeera.net/knowledgegate/books/2009/5/10/>

Francji, Imperium Brytyjskiego, Włoch i Japonii. Umów tych nie uznała strona Turecka w kwestii zbrodni popełnionych przeciwko Ormianom. Urzędnicy tureccy nie podpisali porozumienia w tej sprawie. Dopiero konwencja z Lozanny w 1923 roku uznana została przez Turcję. Porozumienie to było pierwszym tego rodzaju dokumentem regulującym odpowiedzialność jednostek za zbrodnie wojenne na szczeblu międzynarodowym, a nawet posunął się dalej niż to przewidywało stanowisko szefów państw – pomysłodawców, co uznano wtedy za odstępstwo od zasady suwerenności państw. Nie jest tajemnicą, że zamysłem aliantów było nie tylko postawienie przed sądem i ukaranie Niemców ale postanowienia traktatu miały również ich upokorzyć¹³.

Konwencja z Lozanny była kolejnym krokiem w kierunku integracji międzynarodowego wymiaru sprawiedliwości z lokalnymi organami sprawiedliwości. Zatwierdzono bowiem równoważność w osądzaniu oskarżonych zarówno w niemieckich sądach jak i sądach zwyczajnych narodów były to działania zmierzające w kierunku krystalizacji mechanizmów międzynarodowej odpowiedzialności karnej. Wiele zaangażowania włożono w ustanowienie jednoznacznych zasad odpowiedzialności przed MTK, ale pozostały one w tym czasie bez odpowiedniego wsparcia i dobrej woli ze strony niektórych krajów, które interpretowały te działania jako zamach na suwerenność. A nawet zarzucono wręcz hegemonię na szczeblu międzynarodowym.

1. Trybunał Lipski – (Niemiecki Sąd Rzeszy) do ścigania zbrodniarzy wojennych w 1923 roku

Nie-Niemcy - jak zostało powiedziane przez aliantów - którzy nie wydadzą oskarżonego pod sąd, zostaną traktowani jako skonfliktowani z niemieckim ustawodawstwem. Aby uniknąć zamieszania w Niemczech i pod wpływem krytyki międzynarodowej utworzono niemiecki Sąd w Lipsku w Niemczech. Mimo zapewnień władz niemieckich i oświadczeń o solidności i sprawiedliwości, składanych dla uspokojenia opinii międzynarodowej, ostatecznie w stan oskarżenia postawiono niewielką liczbę oficerów i urzędników niemieckich, z których wielu zbiegło z więzienia poza granice Niemiec przed zakończeniem czynności procesowych. Działanie tego sądu zakończyło się fiaskiem, ponieważ większość wyroków, jakie zapadły to uniewinnienia lub w przypadku

¹³ Amer Zemmali, *Fiykra Inshia Mahkma Jinaia Doli* (tłum. *Idea ustanowienia międzynarodowego trybunału karnego*) Damaszek, 2002 r., s 10.

udowodnienia poważnych przestępstw jak np.: zabicie jeńców wojennych – sprawcom zbrodni wojennych wymierzono karę do dwóch lat więzienia. Rząd niemiecki odmówił też wydania oskarżonych – tłumacząc się – że obywatele niemieccy powinni podlegać jurysdykcji sądów niemieckich (Art. 112 Konstytucji Weimarskiej).

Procesy w Lipsku wywołały falę oburzenia zwłaszcza w krajach, które wyraziły zgodę na osąd przestępców w ich kraju.

Z procesu lipskiego władze aliantów wyciągnęły jeden, ważny wniosek że nie należy sprawców przestępstw tej rangi sądzić w kraju, w którego strukturach działali¹⁴.

2. Trybunał w Norymberdze 8 sierpnia 1945 r. lub "sąd zwycięzców"

8 sierpnia 1945 roku podpisano w Londynie porozumienie dotyczące ścigania i karania głównych przestępców wojennych państw Osi w Europie dla przestępstw popełnionych jedynie po 1 września 1939 r. Do porozumienia dołączono Kartę Międzynarodowego Trybunału Wojskowego. Był to fundament dla przeprowadzonych w Norymberdze, procesów głównych zbrodniarzy wojennych, które odbyły się pomiędzy 20 listopada 1945 a 1 października 1946 roku, gdzie 24 przywódców hitlerowskich zostało postawionych w stan oskarżenia.

Procesy te były ostro krytykowane ze względu na ich charakter. Nigdy nie kwestionowano jednak samej idei. Dyskusyjna była jednak kwestia odpowiedzialności za zbrodnie popełnione przez aliantów w czasie II wojny. Uważanych przez wielu za porównywalne do największych zbrodni "państw osi". Wystarczy tu wspomnieć o zrzuconiu bomb atomowych na japońskie miasta: Hiroszimę i Nagasaki, czy naloty dywanowe nad Tokio, aby uznać, że sądy te nie były całkowicie bezstronne. Harry Truman – były prezydent USA – powinien również w tym kontekście być ścigany jako winny popełnionych zbrodni. Zwolniono też od odpowiedzialności zarówno zbrodniarzy radzieckich – sprawców mordów na polskich jeńcach wojennych oraz prześladowań ludności cywilnej na wschodnich terenach Rzeczypospolitej Polski anektowanych przez ZSRR, jak i przestępców innych państw koalicji antyhitlerowskiej. Kwestionowano także podstawy prawne niektórych rozstrzygnięć¹⁵ jako niezgodnych

¹⁴ <http://www.dws-xip.pl/reich/Dane/lipsk.html>, 10.02.2014.

¹⁵ <http://www.obronacywilna.pl/75-oznmph.html>, 12.03.2014.

z zasadami *nullum crimen sine lege* (nie ma przestępstwa bez ustawy) i *lex retro non agit* (prawo nie działa wstecz). Przeciwnicy utworzenia Trybunału oraz sami oskarżeni próbowali udowodnić, że jest on instrumentem zemsty zwycięzców, a nie organem egzekwowania prawa. Teza ta była jednak nie do pogodzenia z elementarnym poczuciem sprawiedliwości, nakazującym ukaranie zbrodniarzy II wojny światowej. Oskarżeni byli sądzeni na podstawie prawa specjalnie stworzonego na potrzeby tych procesów – nie na podstawie prawa, które obowiązywało w tym czasie i miejscu, w którym dokonali czynów, za które postawiono ich przed sądem. Wydawać się może, iż proces w Norymberdze był pogwałceniem zasad rządzących międzynarodowym prawem karnym. Ustanowił jednak poważny precedens, który stał się elementem światowego systemu. Wyłączenie niepodważalnych dotąd reguł było nie tyle pogwałceniem praw sądzonych, lecz wybiegiem w stronę sprawiedliwości¹⁶.

Jako siedzibę Międzynarodowego Trybunału Wojskowego wybrano gmach sądu w Norymberdze, postrzeganej jako duchową stolicę nazizmu w Trzeciej Rzeszy. W gmachu tym odbywały się dotąd doroczne zjazdy partii nazistowskiej. Była to forma upokorzenia Niemców. Każde z czterech państw uczestniczących w Międzynarodowym Trybunale Wojskowym (Wielka Brytania, Stany Zjednoczone, Związek Radziecki, Francja) delegowało do niego po dwóch sędziów (głównego i "zapasowego") oraz oskarżycieli¹⁷. Mając na względzie nieskuteczne działania wymiaru sprawiedliwości po I Wojnie Światowej, które skutkowały ponownym wystąpieniem zbrodni przeciwko ludzkości, instytucji tej powierzono wnikliwe zbadanie przestępstw, których dopuszczono się w trakcie II Wojny Światowej i sprawiedliwe skazanie ich sprawców.

Sąd ogłosił zbiór tzw. **Zasad Norymberskich** stosowanych również przez Trybunał w Tokio, reguł według których określono zasady procesu:

- każdy, kto dopuszcza się zbrodni międzynarodowej, ponosi za to odpowiedzialność i karę,
- jeżeli prawo krajowe nie przewiduje kary za popełnienie zbrodni międzynarodowych, to ta okoliczność nie zwalnia od poniesienia odpowiedzialności osoby, która takiej zbrodni się dopuściła,

¹⁶ <http://www.sww.w.szu.pl/artykuly/norymberga.html>, 05.01.2014.

¹⁷ http://www.edulandia.pl/edukacja/1,124765,6714438,Proces_zbrodniarzy_nazistowski_ch_w_Norymberdze.html#ixzz38EPerGYx, 10.03.2014.

- jeżeli zbrodnię międzynarodową popełniła osoba działająca jako głowa państwa lub funkcjonariusz publiczny, to ta okoliczność nie zwalnia jej od odpowiedzialności międzynarodowej i nie zmniejsza wymiaru kary,
- działanie na rozkaz rządu lub przełożonego nie zwalnia od odpowiedzialności w płaszczyźnie prawa międzynarodowego, lecz ta okoliczność może wpłynąć na złagodzenie kary, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości,
- oskarżony, który popełnił zbrodnię międzynarodową, ma prawo do bezstronnego i rzetelnego procesu,
- zbrodniami międzynarodowymi są: zbrodnie przeciwko pokojowi, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, zdefiniowane w Karcie Trybunału Norymberskiego,
- zbrodnię międzynarodową stanowi uczestnictwo w dokonaniu każdej z wymienionych w punkcie 6. zbrodni¹⁸.

W toku procesu przed Trybunałem Norymberskim było osądzenie i skazanie na śmierć 12 zbrodniarzy pokroju marszałka Hermanna Göringa i Alfreda Rosenberga. Wyrok wykonano na 10 oskarżonych.

Istotnym faktem jest, że trybunał ten wniósł poważny wkład w rozwój prawa międzynarodowego, a zwłaszcza prawa konfliktów zbrojnych.

3. Trybunał karny w Tokio w 1946 roku

Na kanwie ustaleń konferencji w Poczdamie w 1945 roku powołano drugi po trybunale norymberskim – wojskowy Trybunał Karny w Tokio. Podobnie jak trybunał w Norymberdze miał on za zadanie ukaranie zbrodni popełnionych w trakcie drugiej wojny światowej w tym "zbrodni przeciwko pokojowi", zbrodni przeciwko ludzkości i innych przestępstw związanych z łamaniem i naruszaniem zasad i przepisów międzynarodowych. Jego powołanie poprzedziły prace Podkomisji do spraw Dalekiego Wschodu. Podstawą prac Trybunału podobnie jak w wypadku Trybunału norymberskiego były Konwencje haskie dotyczące przestrzegania prawa i zwyczajów wojny a także Konwencje genewskie z 1929 roku.

¹⁸ <http://www.obronacywilna.pl/75-oznmp.html>, 11.02.2014.

Trybunał został powołany w dniu 19 stycznia 1946 roku, mocą decyzji, głównodowodzącego armii amerykańskiej na Dalekim Wschodzie gen. Mac Arthura. Sąd ten składał się z jedenastu sędziów, w tym sędziów pochodzących z państw sprzymierzonych np.: Australii czy też Indii.¹⁹ Proces trwał od 29 kwietnia 1946 roku do listopada 1948 roku. Aktami oskarżenia objęto 28 osób a pierwszy wyrok zapadł w 1948 roku. Wydano 6 wyroków śmierci. Po zapadnięciu wyroków, z uwagi na brak racji bytu, organ ten został zlikwidowany podobnie jak Trybunał Norymberdze.

Trybunały w Tokio i Norymberdze wprowadziły szereg istotnych zasad wymienionych wcześniej. Dokonały też zmiany paradygmatu w zakresie odpowiedzialności zarówno jednostek, jak i szefów państw za zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciwko pokojowi. Ustanowiono zasady prawa, które są podstawą nie tylko Trybunałów *ad hoc*, ale również dla Międzynarodowego Trybunału Karnego. Należy jednak zwrócić uwagę, że sądy te nie były wolne od wad biorąc pod uwagę sądenie „pokonanych” nie uwzględniając odpowiedzialności za zbrodnie „zwycięzców”. Kolejną wadą w postępowaniu tych sądów był ich aspekt polityczny, który kładł nacisk na wolę „zwycięzców” przy badaniu niektórych dowodów i pomijaniu innych. Naruszono również zasadę legalności kar oraz naruszono zasadę nie działania wstecz prawa karnego. Spotkało się to z największą krytyką, ponieważ przepisy te zostały uchwalone przez aliantów, którzy nie byli zobligowani do stanowienia prawa i stosowania go wobec innych. Zjawiska te były wówczas poważnym naruszeniem przepisów krajowych i norm prawnych²⁰.

Ostatecznie jednak osądzenie zbrodniarzy uznano za legalne twierdząc, że w momencie popełnienia czynów zbrodniczych obowiązywały powszechne normy zwyczajowe przyjęte za prawo w zakresie karania sprawców i wiążą wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych – zarówno państwa, jak i jednostki²¹.

¹⁹ <http://www.spmp.tbsp.pl/upload/Trybunaly.doc>, 10.02.2014.

²⁰ William George, Najib Nassar, *Mafhum Aljraym Ded Alanissania Fi Alkanon Aldoly* (tłum. *Pojęcie zbrodni przeciwko ludzkości w prawie międzynarodowym*) Bejrut 2009 r., s. 312-313.

²¹ <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych>, 12.03.2014.

Działanie Trybunałów „zwycięzców” nie dawało gwarancji neutralności. Trudno bowiem nie zarzucać chęci zemsty w obliczu ogromu zadanego cierpienia. Sędziom często wytykano więc stronniczość.

Pomimo krytyki trybunałów w Norymberdze i Tokio, należy uznać, że przyczyniły się do ustanowienia międzynarodowej jurysdykcji karnej.

Zasady norymberskie uznano i potwierdzono jako zasady Prawa Międzynarodowego decyzją Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych nr 95, w jednomyślnym głosowaniu w dniu 11 grudnia 1946 r. W listopadzie 1947 roku zwrócono się do Zgromadzenia Ogólnego – Komisji Prawa Międzynarodowego, z wnioskiem o przygotowanie projektu ustawy o zbrodniach przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości. 9 grudnia 1948 r. konwencję Walnego Zgromadzenia ONZ poświęcono sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa. Przyjęto w niemal niezmienionej formie artykuł 6 Statutu MTK . Potwierdziło to tym samym, że wyroki sądów w Norymberdze i Tokio stanowiły odtąd część porządku prawnego sferze współczesnego prawa międzynarodowego²².

Trwały prace Komisji Prawa Międzynarodowego w ONZ nad kodeksem zbrodni przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości, którego projekt powstał w 1950 r. Artykuł I projektu kodeksu stanowił, że "każdy, kto popełnia czyn przestępczy w zakresie prawa międzynarodowego, musi ponosić odpowiedzialność za to i podlega karze". Zgodnie z artykułem 6 tego samego projektu, stanowią naruszenie prawa konfliktów zbrojnych zbrodni w oczach prawa międzynarodowego.

A zatem ponownie potwierdzono zasady, które wynikały z procesów norymberskich i Tokio. Następnie wydano konwencję o niezastosowanie przedawnienia wobec zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości, która została przyjęta i ratyfikowana na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych wydanej w dniu 26 listopada 1968 roku. Uchwała ta wniosła znaczący wkład Organizacji

²² Maria Rogacka-Rzewnicka, *Prawo Międzynarodowe Karne: rozwój i perspektywy sądownictwa międzynarodowego w sprawach karnych*, „STUDIA IURIDICA” XLI/2003; WPiA UW, s. 218-219.

Narodów Zjednoczonych w zdefiniowaniu zbrodni wojennych i walki z nimi²³.

Na proces powstania tej konwencji składało się kilka orzeczeń, w tym:

- Uchwała nr 3, wydana w lutym 1946 r. o przekazaniu zbrodniarzy wojennych.
- Rezolucja 180, wydana w październiku 1947 o karaniu zbrodniarzy wojennych.
- Rezolucja 2338 wydana 18 grudnia 1967 specjalne kary dla zbrodniarzy wojennych.
- Rezolucja 2583 wydana 15 grudnia 1969, o karaniu zbrodniarzy wojennych²⁴.

4. Specjalny Międzynarodowy Trybunał Karny dla Jugosławii (International Criminal Tribunal for former Yugoslavia - ICTY), 1993 r.:

Rada Bezpieczeństwa w 1993 r. wydała decyzję w sprawie powołania Międzynarodowego Trybunału Karnego dla byłej Jugosławii (International Criminal Tribunal for former Yugoslavia – ICTY) do ścigania osób oskarżonych o łamanie międzynarodowego prawa humanitarnego w Jugosławii.

Być może jedną z najbardziej znanych właściwości tego Sądu było to, że powstał specjalnie dla Jugosławii w trybie odbiegającym od standardowego sposobu tworzenia nowych organów międzynarodowych. Zrezygnowano z opracowywania traktatu międzynarodowego, który konstytuowałby nowy trybunał i poddawania umowy procedurze ratyfikacyjnej. Rada Bezpieczeństwa, postępując zgodnie z zaleceniami sekretarza generalnego ONZ Butrusa Ghalego, zdecydowała o powołaniu trybunału na podstawie przepisów rozdziału VII Karty NZ, traktując go jako organ pomocniczy o charakterze sądowym. Utworzenie tej instytucji uzasadnione zostało koniecznością podjęcia

²³ Qahwaji Ali Abdul Qadir, *Alkanon Aljenaye Aldwliy Wa Almahakim Aljnaia Aldolia* (tłum. *Międzynarodowe prawo karne, międzynarodowe trybunały karne*), Bejrut, 2001 r., s. 225.

²⁴ Mohamed Abdel-Moneim Abdel-Ghani, *Aljraym Aldolia Fi Alkanon Aljenaye Aldwliy* (tłum. *Zbrodnie międzynarodowe w międzynarodowym prawie karnym*), Aleksandria, 2007 r., s. 125.

dotychczasowych środków, które miały wspomóc przywrócenie i utrwalenie pokoju oraz bezpieczeństwa w regionie Jugosławii.

Jednakże w obliczu braku woli współpracy i obojętności społeczności międzynarodowej, w tym wojsk NATO oraz ignorowaniu działań i postanowień trybunałów przez niektóre państwa, wydawało się niemożliwe, że trybunały będą w stanie osiągnąć cele przewidziane w statutach i kogokolwiek osądzić. Traktowano je raczej jako polityczny gest Rady Bezpieczeństwa, niezdolnej do podjęcia bardziej zdecydowanych kroków. Szczególnie jaskrawym przykładem braku współdziałania z trybunałem była stosowana w 1995 i 1996 r. przez NATO (IFOR) praktyka określana przez prasę "zamykaj oczy na zło, nie aresztuj zbrodniarzy", polegająca na nie ściganiu zbrodniarzy wojennych w imię realizacji politycznych interesów. Niestety, brak współpracy z trybunałem nie był obłożony żadną sankcją. Trybunały ICTY działały skutecznie przede wszystkim dzięki własnym wysiłkom: przestrzegania bezstronności prowadzonych dochodzeń, nieustannej pracy i skazywaniu zbrodniarzy pomimo politycznych przeciwności²⁵.

5. Międzynarodowy Trybunał Karny dla Ruandy (International Criminal Tribunal for Rwanda ICTR), 1994 r.

Mimo powoływania instytucji sądowniczych dla karania sprawców zbrodni przeciwko ludzkości, nie udało się uniknąć ludobójstwa.

W 1994 r. w ramach czystek etnicznych bojówki plemienia Hutu prowadziły regularną masakrę na ludności Tutsi w Ruandzie. Z uwagi na brak interesów politycznych interwencja międzynarodowa była przeprowadzona zbyt późno i nader nieudolnie. Bilans ofiar opiewał na niemal 1 100 000 istnień ludzkich²⁶.

Na podstawie rezolucji 955 Rady Bezpieczeństwa w listopadzie 1994 roku, z tych samych powodów, które zostały podane dla powstania specjalnego Trybunału ds. Jugosławii, powołany został Międzynarodowy Trybunał do spraw Ruandy z siedzibą w Aruszy w Zjednoczonej Republice Tanzanii. Przyjmując statut Rada Bezpieczeństwa ograniczyła jednak jurysdykcję trybunału. Trybunał dla Ruandy władny jest sądzić

²⁵<http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych?start=1>, 10.02.2014.

²⁶ William George Najib Nassar, *Pojęcie zbrodni przeciwko ludzkości w prawie międzynarodowym*, Bejrut 2009 r., s. 312-313.

winnych: ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości, naruszeń artykułu 3 Konwencji Genewskich i naruszeń II Protokołu dodatkowego do konwencji genewskich. Zakres odpowiedzialności dotyczył oskarżonych, którzy dopuścili się zbrodni pomiędzy 1 stycznia a 31 grudnia 1994 r. W przypadku Ruandyjczyków – na terytoriach Ruandy i państw sąsiednich a w przypadku obywateli innych państw za przestępstwa dokonane na terenie Rwandy²⁷.

Podobnie jak w przypadku Trybunału dla Jugosławii jak i tego trybunału zabrakło woli politycznej społeczności międzynarodowej. Mimo dużych nakładów ONZ dla zabezpieczenia toku postępowania udało się oskarżyć niewielką grupę sprawców. Wyroki, które zasądzone (uniewinnienia lub kary więzienia) były zdecydowanie niewspółmierne do oczekiwań i powagi zarzutów. Działalność obu trybunałów zgodna była z zasadami norymberskimi, m. in. zasadą indywidualnej odpowiedzialności karnej, niezależnej od piastowanych urzędów i sprawowanych funkcji, podlegają jej również działania z rozkazu.

Powołanie trybunałów miało ograniczyć rozmiar popełnianych zbrodni wojennych i zlikwidować bezkarność sprawców zbrodni. Jednak – jak pokazała rzeczywistość – nie dało się tego osiągnąć w sposób bezwzględny w konfrontacji z brakiem współpracy i dobrej woli międzynarodowych sił politycznych²⁸.

Tak więc, na mocy Traktatu Rzymskiego w dniu 17 lipca 1998 r. na Konferencji Narodów Zjednoczonych po pięciu tygodniach obrad przyjęto uchwałę w sprawie utworzenia stałego międzynarodowego statutu Trybunału Karnego.

Międzynarodowe „sądy problemu” przed Radą Bezpieczeństwa

Rada Bezpieczeństwa ONZ od początku swojego istnienia kierując się różnymi potrzebami, powołała kilka międzynarodowych sądów np.: Kalmgma w Libanie, który był pierwszym międzynarodowym sądem ustanowionym dla zbadania morderstw politycznych; Trybunał w Sierra Leone i Kambodży oraz dwa główne Trybunały ad hoc dla byłej Jugosławia i Ruandy.

²⁷<http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych?start=1>, 10.02.2014.

²⁸ <http://www.f-law.net/law/threads/51980>, 12.03.2014.

6. Międzynarodowy Trybunał Karny

Sądy wymienione powyżej miały charakter tymczasowy a powoływanie ich było koniecznością w świetle zaistniałych sytuacji międzynarodowych. Niejednokrotnie zarzucano im brak sprawiedliwości i uczciwości w zasądzanych sprawach. Dlatego uznano za konieczne ustanowienie stałego organu sądowego – Międzynarodowego Trybunału Karnego. Pierwsza wzmianka o terminie Międzynarodowy Trybunał Karny zawarta była w traktacie 1948 r. w sprawie zwalczania zbrodni ludobójstwa, w artykule 6, który stanowił, że sprawcy tego przestępstwa sądzeni będą przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym. Współcześnie Trybunał ten został powołany 17 lipca 1998 r. mocą statutu utworzonego w trakcie prac Konferencji Dyplomatycznej Pełnomocników Rządów obradującej w Rzymie. Traktat będący wynikiem obrad wszedł w życie z dniem 1 lipca 2002 r. w 60 dni po złożeniu sześćdziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego. Tę datę przyjmuje się za dzień powstania Międzynarodowego Trybunału Karnego z siedzibą w Hadze²⁹. Zadaniem Trybunału było ściganie i karanie osób fizycznych winnych popełnienia zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości i ludobójstwa. Trybunał miał charakter stały i nie posiadał ograniczeń czasowych. Jedynym zakresem temporalnym jest, to iż obejmuje swoją jurysdykcją zbrodnie popełnione po wejściu Traktatu Rzymskiego w życie lub po jego przyjęciu przez dane państwo (które nie było pierwotnym sygnatariuszem statutu)³⁰.

MTK może osądzić tylko tych zbrodniarzy, którzy:

- są obywatelami państwa-strony traktatu (każde państwo, które podpisało statut uznało jednocześnie jurysdykcję trybunału),
- popełnili zbrodnię na terenie takiego państwa,

²⁹ Mahmoud Cherif Bassiouni, *Almahkma Aljnaia Aldolia* (tłum. *Międzynarodowy Trybunał Karny*), Kair, 2002 r., s. 14.

³⁰ Salwa Yousef Ekiaby, *Altahkyk Alawaly Fi Almahkma Aljnaia Aldolia Fi Dwoa Kwaid Alkanon Aldoly Alamam* (tłum. *Wstępne dochodzenie w ramach Międzynarodowego Trybunału Karnego w świetle norm prawa międzynarodowego publicznego*), Kair, 2010 r., str. 37.

- inne osoby, w przypadku gdy o wszczęcie dochodzenia zwróci się Rada Bezpieczeństwa ONZ³¹.

Jurysdykcja. Zakres Podmiotowy

Trybunał może sądzić wyłącznie osoby fizyczne, nie ma uprawnień do sądzenia osób prawnych, czy państw.

Osoba, która popełniła zbrodnię z rozkazu swojego zwierzchnika, nie będzie, w normalnych okolicznościach, zwolniona z odpowiedzialności karnej. Dowódca wojskowy poniesie odpowiedzialność karną za zbrodnie popełnione przez żołnierzy znajdujących się pod jego/jej dowództwem i kontrolą. Odpowiedzialność karna zaistnieje również wówczas, gdy dowódca wojskowy wiedział lub powinien był wiedzieć, że jego żołnierze dokonują lub mają dokonać zbrodni, a mimo to nie zdołał zapobiec tej zbrodni lub ukarać jej sprawców.

Odpowiedzialność karna będzie stosowana wobec wszystkich osób, także głów państw i rządów, posłów i ministrów, członków władz samorządowych i urzędników państwowych. Fakt sprawowania oficjalnej funkcji nie będzie podstawą do zmniejszenia wyroku.

Jurysdykcja Trybunału nie obejmuje osób, które nie ukończyły 18 lat w momencie popełniania zbrodni³².

Najważniejsze cechy MTK:

- Jest organem o charakterze stałym.
- Posiada niewątpliwą osobowość prawną-międzynarodową (podstawą prawną jego działania jest statut rzymski z 17 lipca 1998 r.).
- Jurysdykcja Trybunału obejmuje ściganie i rozpoznawanie spraw o najcięższe zbrodnie międzynarodowe.
- Trybunał wykonuje powierzone mu uprawnienia w zakresie ścigania i sądzenia jedynie wobec osób fizycznych, a zatem nie podlegają mu ani państwa, ani osoby prawne.
- Jurysdykcja Trybunału ma charakter komplementarny wobec sądownictwa krajowego.
- Trybunał jest organem niezależnym od ONZ³³.

³¹ Hassan Saeed Abdul Latif, *Almahkma Aljnaia Aldolia Alnezam Alasassy Llahtyssas Altshrye Wa Alkdaye* (tłum. *Międzynarodowy Trybunał Karny, Statut kompetencje ustawodawcze i sądownicze*), Kair, 2004 r., s 20.

³² <http://www.psz.pl/tekst-2469/Miedzynarodowy-Trybunal-Karny>, 15.03.2014.

³³ <http://www.psz.pl/tekst-2469/Miedzynarodowy-Trybunal-Karny>, 15.03.2014.

Na dzień dzisiejszy przygotowane są postępowania dla osądzenia zbrodni popełnionych na terenie Ugandy i Kongo.

Sekcja I: Utworzenie Trybunału

Projekt statutu MTK został przyjęty w 1994 r. na XLVI sesji Komisji Prawa Międzynarodowego ONZ. Następnie Zgromadzenie Ogólne (rezolucja 49/53 z 9 grudnia 1994 r.) powołało do życia Komitet *ad hoc*, który zajmował się tą kwestią w roku 1995 i po dwóch sesjach przedstawił swój raport Zgromadzeniu. Dalsze prace podjęli już dyplomaci i politycy. Powołano Komitet Przygotowawczy, który zaproponował i przygotował zwołanie konferencji dyplomatycznej w sprawie utworzenia Międzynarodowego Trybunału Karnego. Komitet opracował również podczas prac w latach 1996-98 zasadniczą wersję statutu. Warto przy tym wspomnieć o ogromnej roli organizacji pozarządowych, które powołały w 1995 r. „Koalicję na rzecz Międzynarodowego Trybunału Karnego” (CICC). Odegrała ona wielką rolę w mobilizowaniu opinii publicznej i lobbingu na rzecz przyjęcia, a później ratyfikowania statutu MTK. CICC działa nadal na rzecz idei MTK, skupiając obecnie ok. 2000 NGO's³⁴. I Międzynarodowy Trybunał utworzono zgodnie z zasadą komplementarności. W myśl tej zasady zbrodniarze mogą być przezeń sądzeni tylko wtedy, gdy z jakichś powodów nie mogą być ukarani przez odpowiedni sąd krajowy. MTK będzie wykonywał jurysdykcję tylko w jednej z dwóch sytuacji: albo organy państwa nie wykazują woli ścigania oskarżonego, albo nie są one w stanie prowadzić postępowania i osądzić takiej osoby. Komplementarność stanowi zatem gwarancję poszanowania suwerenności państw – sygnatariuszy Statutu Rzymskiego³⁵.

Zgodnie z artykułem 5 Statutu MTK obejmuje ściganie i rozpoznawanie spraw o najcięższe zbrodnie międzynarodowe. Chodzi tu przede wszystkim o:

- ludobójstwo (na podstawie definicji zaczerpniętej z konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 r.),
- zbrodnie przeciwko ludzkości (Takie jak eksterminacja ludności cywilnej, wzięcie w niewolę, tortury, gwałt i inne formy przemocy

³⁴<http://www.psz.pl/tekst-2469/Miedzynarodowy-Trybunal-Karny>, 15.03.2014.

³⁵ <http://www.psz.pl/tekst-2469/Miedzynarodowy-Trybunal-Karny>, 15.03.2014 za Jacek Izidorczyk, Paweł Wiliński, *Międzynarodowy Trybunał Karny: powstanie, organizacja, jurysdykcja*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2004.

seksualnej, prześladowania na tle politycznym, rasowym, narodowym, etnicznym, kulturowym, religijnym lub płciowym oraz wymuszone zaginięcie, deportacje, apartheid - ale tylko wtedy, gdy stanowią element szeroko zakrojonych lub systematycznych napaści na ludność cywilną.),

- zbrodnie wojenne (na podstawie: konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny (1949) wraz z protokołami dodatkowymi (1977), deklaracje haskie o zakazie używania pocisków z gazami oraz rozszerzających się lub spłaszczających w ciele ludzkim (1899), IV konwencji haskiej o zasadach wojny lądowej (1907), protokołu o zakazie używania broni chemicznej i gazowej (1925),
- zbrodnie agresji (wobec braku międzynarodowej definicji terminu „agresja” rozpatrywanie spraw z tego punktu jest zawieszono),
- wielu uczestników konferencji Rzymie opowiadało się za poddaniem jurysdykcji Trybunału także terroryzmu i handlu narkotykami. Ostatecznie zrezygnowano z tej koncepcji. Być może Trybunał zostanie do tego upoważniony przez Konferencję Przeglądową³⁶.

W świetle Artykułu 8 Statutu, ustanowiono akty, które zdefiniowano jako 4 kategorie zbrodni wojennych³⁷:

- **Kategoria I** – zbrodnie, które stanowią poważne naruszenie czterech konwencji genewskich z 1949 r.
- **Kategoria II** – to przestępstwa, które stanowią poważne pogwałcenie praw i zwyczajów obowiązujących w międzynarodowych konfliktach zbrojnych.
- **Kategoria III** – zbrodnie, które zdarzają się w przypadku nie-międzynarodowych konfliktów zbrojnych, i które stanowią poważne naruszenie artykułu 3 wspólnego dla czterech konwencji genewskich oraz protokołu II 1977.
- **Kategoria IV** – Trybunał Sprawiedliwości jest właściwy w odniesieniu do zbrodni wojennych, w szczególności jeżeli zostały popełnione w ramach planu lub polityki albo jako część prowizji na dużą skalę takich przestępstw.

³⁶ <http://www.psz.pl/tekst-2469/Miedzynarodowy-Trybunal-Karny>; stan na dzień 15.03.2014 r.

³⁷ Cztery konwencje genewskie z dnia 12 sierpnia 1949 roku oraz protokoły dodatkowe wydane w dniu 8 lipca 1977 roku.

Sekcja II: akty, które stanowią zbrodnie wojenne na podstawie Statutu Trybunału

Są to akty i zawarte w tekście artykułu 8 Statutu:

- umyślne zabójstwo, torturowanie lub nieludzkie traktowanie i umyślnie powoduje ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała lub zdrowia, a zamachy na godność osobistą, w szczególności traktowanie poniżające,
- zadając rozległe zniszczenia i przywłaszczenie mienia bez uzasadnienia konieczności wojskowej,
- wymuszanie jeńców wojennych lub innych chronionych osób do służby w siłach wrogiego państwa,
- pozbawianie jeńców wojennych lub innych chronionych osób z prawa do rzetelnego procesu sądowego,
- deportacja lub przesiedlenie albo bezprawne uwięzienie i nielegalnego przetrzymywania zakładników,
- zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej i obiektów cywilnych, które nie są obiektami wojskowymi,
- zamierzone kierowanie ataków na personel, instalacje, materiały, oddziały lub pojazdy na zadania pomocy humanitarnej i operacji pokojowych,
- zamierzone przeprowadzanie ataku ze świadomością, że taki atak spowoduje utratę życia lub zranienie osób cywilnych lub uszkodzeń obiektów cywilnych lub ciężkiego uszczerbku na środowisko naturalne będzie jasne, nadmierne w stosunku do ogólnej korzyści wojskowej,
- atakowanie lub bombardowanie miast, wsi, domów mieszkalnych i izolację budynków, które nie są obiektami wojskowymi,
- zabijanie lub ranienie nieprzyjaciela, który odłożył broń lub nie mając już środków obrony, zdał się na łaskę,
- nadużywanie flagi rozjemczej i flagi przeciwnika, insygnia lub mundurze wojskowym lub flagi i stroje ONZ, a także znaków rozpoznawczych Konwencji genewskich, w wyniku śmierci lub uszkodzenia ciała osób,
- przesiedlanie, bezpośrednio lub pośrednio, przez mocarstwo okupujące części własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane

lub deportacja albo przesiedlanie całości lub części ludności cywilnej zamieszkałej na terytorium okupowanym w ramach tego terytorium lub poza nie,

- zamierzone kierowanie ataków na budynki, religijnych, edukacyjnych i charytatywnych lub historycznych lub szpitali, budynków, materiałów, urzędzeń medycznych, pod warunkiem, że miejsca te są wykorzystywane do celów wojskowych,
- poddawanie osób, które są pod władzą strony przeciwnej do fizycznego okaleczenia i przeprowadzania eksperymentów naukowych i medycznych bez uzasadnienia medycznego,
- zabijanie osób należących do ludności lub wojsk nieprzyjaciela lub ranienie zdradziecko,
- niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna,
- ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie,
- ogłaszanie praw i roszczeń obywateli strony przeciwnej za wygaśnięcie, zawieszony lub niedopuszczalny do dochodzenia przed sądem,
- zmuszanie obywateli wrogiego państwa do udziału w działaniach wojennych skierowanych przeciwko ich własnym krajom,
- wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem,
- stosowanie trucizny lub zatrutej broni; duszącej, trującej lub pociski, które z łatwością rozszerzają się lub spłaszczają w ciele ludzkim lub stosowanie broni, pocisków i materiałów oraz sposobów prowadzenia wojny, które z natury rzeczy powodują zbędne szkody lub nadmierne cierpienie lub które ze swej istoty stanowią naruszenie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, pod warunkiem że taka broń, pociski i materiały, a także sposoby prowadzenia wojny są objęte całkowitym zakazem i są wymienione w aneksie do niniejszego statutu w wyniku poprawki przyjętej zgodnie z odpowiednimi postanowieniami artykułów 121 i 123,
- dopuszczanie się zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytutki, wymuszonej ciąży w rozumieniu artykułu 7 ustęp 2 (f), przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie Konwencji Genewskich,

- używanie osób cywilnych lub innych chronionych osób do ochraniań swoj ą obecnośc ą punktów, obszarów lub sił wojskowych przed działaniami wojskowymi,
- celowe gł ódzenie osób cywilnych jako metoda prowadzenia działań wojennych poprzez pozbawianie ich dóbr niezbędnych do przetrwania,
- wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych lub używanie ich w działaniach zbrojnych³⁸.

Według tekstu artykułu 11 Statutu Trybunału, jurysdykcją objęte są wyłącznie zbrodnie popełnione wyłącznie po wejściu w życie statutu.

Trybunał może wykonywać jurysdykcję zgodnie z postanowieniami statutu w odniesieniu do zbrodni wymienionych w artykule 5, jeżeli:

- sytuacja, wskazująca na popełnienie jednej lub więcej zbrodni, zostanie przedstawiona Prokuratorowi przez Państwo-Stronę w trybie artykułu 14;
- sytuacja, wskazująca na popełnienie jednej lub więcej zbrodni, zostanie przedstawiona Prokuratorowi przez Radę Bezpieczeństwa, działającą na podstawie rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych; lub postępowanie przygotowawcze w odniesieniu do takiej zbrodni zostało wszczęte przez Prokuratora na podstawie artykułu 15³⁹.

SEKCJA III STATUTU MTK - stałe, ogólne zasady prawa karnego

Zwłaszcza w Artykułach od 22 do 29 podkreśla najistotniejsze (wcześniej wymienione) normy ogólne odpowiedzialności:

- Zasada, że nie ma przestępstwa i kary za czyny nie podlegające jurysdykcji trybunału a zbrodnia powinna podlegać interpretacji dosłownej,
- Zasada indywidualnej odpowiedzialności karnej,
- Nieistotność stanowisk służbowych,
- Odpowiedzialność dowódców i innych przełożonych,
- Wyłączenie przedawnienia.

³⁸ Cztery konwencje genewskie z dnia 12 sierpnia 1949 roku oraz protokoły dodatkowe wydane w dniu 8 lipca 1977 roku.

³⁹ Harab Ali Jamil, *Aladala Aljnaia Aldwlia* (tłum. *Międzynarodowe sądownictwo karne*), Bejrut 2010 r., s. 23.

Do kompetencji trybunału, aby mógł czuwać nad rzeczywistym wymierzaniem sprawiedliwości na świecie, zaliczono również możliwość oceniania rzetelności prowadzenia procesu sądowego oskarżonych o zbrodnie.

Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego narzuca podjęcie działań na szczeblu krajowym, celem osądzenia sprawców przestępstw określonych w systemie prawnym danego Państwa. Obowiązkiem sądów każdego z państw jest orzekanie w sposób właściwy o winie osób odpowiedzialnych za zbrodnie międzynarodowe z uwzględnieniem, że obowiązująca jest zasada prymatu jurysdykcji krajowej wymiaru sprawiedliwości do jurysdykcji uzupełniającej Trybunału.

W przypadku toczącego się w danej sprawie postępowania przed sądem wewnętrznym państwa ICC, zgodnie z zasadą *ne bis in idem*, nie zajmuje się taką sprawą. Zasada ta nie obowiązuje jednak w przypadku, gdy trybunał uzna, że działania wewnętrzne w państwie są tylko pozorowane, a rzeczywistym ich celem jest uchronienie winnego zbrodni przed odpowiednią karą (art. 17).⁴⁰

W artykule 88 Statutu Trybunału Państwa Strony zobowiązano do ustanowienia niezbędnych procedur zgodnie z ich prawem wewnętrznym, które umożliwiłyby wszelkie formy międzynarodowej współpracy z Trybunałem. Ponadto obowiązek ten rozciąga się również na procedurę "dostarczania" (ang. *surrender*, nie ekstradycji) do dyspozycji trybunału osób oskarżonych o zbrodnie. W tej kwestii uregulowania statutowe są dość szczegółowe. Najważniejszą gwarancją nieuchronności karania winnych zbrodni jest regulacja stanowiąca o bezwzględnym obowiązku wydania przez państwo osoby, której dostarczenia domaga się trybunał, niezależnie od posiadanego przez tę osobę obywatelstwa. Państwa mają więc obowiązek dostarczania również własnych obywateli.⁴¹

Można więc uznać za uzasadnione moralnie, iż statut MTK w aktualnym wymiarze stanowi niejako integralną część ustawodawstwa krajowego. MTK wymaga jednak wydania wewnętrznych przepisów

⁴⁰<http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych?start=1>, 10.02.2014.

⁴¹<http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych?start=1>, 10.02.2014.

krajowych w zakresie prawa karnego dotyczących ścigania i karania zbrodni

Niewątpliwie ustawodawstwo krajowe jest zobowiązane do przestrzegania dwóch rzeczy:

- zobowiązań międzynarodowych państwa na podstawie ratyfikacji Konwencji w sprawie ustanowienia Trybunału i innych konwencji międzynarodowych, o których mowa w ustawie,
- przestrzegania zasady legalności kar (jeśli w świetle prawa nie zaistniało przestępstwo lub karanie poza tekstem) – jako zasady konstytucyjnej⁴².

Okazuje się jednak, że sądy nie nadążają za rozwojem omawianych przestępstw. Mimo starań i zgłaszanych wniosków, nie uznano dotąd za przestępstwa: użycie broni masowego rażenia, broni biologicznej i min przeciwpiechotnych chemicznych.

7. Postawa Stolicy Apostolskiej w aspekcie zbrodni na ludziach

Wiek XX w swej historii był okresem, który pochłonął najwięcej ofiar w ludziach za sprawą działań człowieka.

Analizując potrzebę powoływania MTK nie można pominąć postawy Stolicy Apostolskiej na przestrzeni ubiegłego wieku, która stanowczo sprzeciwiała się wszelkim aktom przemocy i dehumanizacji oraz ideologiom, które te formy deklarowały. W swoich wystąpieniach Watykan zwracał uwagę na zagrożenia wynikające z rosnącego poparcia dla nowych – niebezpiecznych doktryn. Potępienie ideologii narodowosocjalistycznej znalazło się w encyklice Piusa XI *Mit brennender Sorge*, adresowanej w 1937 r. do Kościoła w Niemczech. Papież Pius XI po raz kolejny odrzucił w niej rasizm. Odnosił się również do zjawiska tzw. „Führerprinzip” – czyli niemal boskiego kultu oddawanego Führerowi. Pius XI nawoływał: "Kto wynosi ponad skalę wartości ziemskich rasę albo naród, albo państwo, albo ustrój państwa, przedstawicieli władzy państwowej albo inne podstawowe wartości ludzkiej społeczności, które w porządku doczesnym zajmują istotne i czcigodne miejsce, i czyni z nich najwyższą normę wszelakich wartości, także religijnych, i oddaje im cześć bałwochwalczą, ten przewraca i fałszuje porządek rzeczy stworzony i ustanowiony przez

⁴² Kamal Ghali. *Mabadia Alkanon Aldstory Wa Anuzem Alseassya* (tłum. *Zasady prawa konstytucyjnego i systemów politycznych*), Damaszek 1987 r., s. 55.

Boga-człowieka i daleki jest od prawdziwej wiary w Boga i od światopoglądu odpowiadającego takiej wierze"⁴³. Encyklika ta odrzucała również zasadę pozytywizmu prawniczego – czyli zasadę wyższości prawa stanowionego nad wiecznymi normami prawa naturalnego. Zasadę, która w warunkach narodowo-socjalistycznej III Rzeszy objawiła się takimi wynaturzeniami, jak tzw. ustawy norymberskie, uchwalone przez niemiecki parlament, ale depreczające prawo naturalne, odbierające niezbywalną godność człowieka.

W szczytowym okresie stalinowskiego terroru, następca św. Piotra zdecydował się raz jeszcze, zabrać głos w sprawie destrukcyjnego wpływu ideologii. W 1937 r. opublikowano encyklikę Piusa XI *Divini Redemptoris*, oficjalny podtytuł: *Encyklika o bezbożnym komunizmie*. W swojej encyklice potępiającej komunizm papież postarał się sięgnąć do samych korzeni zła, upatrując jego genezy w błędnej ideologii, w mylnej wizji człowieka i społeczeństwa. Wskazywał, że intelektualne korzenie komunizmu, a w konsekwencji rozpętanego przezeń ludobójstwa⁴⁴. Także w 1937 r. Pius XI rozpoczął pracę nad kolejną wielką encykliką na temat jedności rodzaju ludzkiego, która miała być potępieniem rasizmu i antysemityzmu, jednakże śmierć papieża przeszkodziła w ogłoszeniu jej. Niektóre jej elementy wykorzystał jego następca Pius XII w swojej pierwszej encyklice *Summi Pontificatus*⁴⁵, a przede wszystkim w orędziu na Boże Narodzenie 1942 r., w którym stwierdził, że do błędnych postulatów pozytywizmu prawnego "należy zaliczyć koncepcję, która przypisuje określonemu narodowi, rasie lub klasie «instynkt prawny» będący niejako bezwzględnym imperatywem i niepodważalną normą". Papież gorąco apelował o ustalenie nowego, lepszego porządku społecznego: "Podjęcia tego dzieła ludzkość winna jest setkom tysięcy osób, które nie popełniwszy żadnego przewinienia, lecz tylko dlatego, że należą do danej rasy lub narodu, są skazywane na śmierć lub na stopniowe wyniszczenie"⁴⁶. W tym samym czasie działał w Niemczech katolicki ruch oporu, którego odwagę przypomniał Jan

⁴³ Por. Encyklika AAS XXIX (1937), 149.

⁴⁴ http://www.milujcieszcie.org.pl/nr/karty_historii_kosciola/czerwona_gwiazda_w_walce1.html; 08.02.2015.

⁴⁵ Por. Encyklika *Summi Pontificatus*, 28 października 1939, AAS XXXI (1939), 481-509.

⁴⁶ Orędzie radiowe na Boże Narodzenie 1942, AAS XXXV (1943), 14; 23.

Paweł II 30 kwietnia 1987 r.⁴⁷, przy okazji swojej drugiej podróży do tego kraju.

Jan Paweł II w encyklice *Evangelium Vitae* (łac. Ewangelia życia) o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego, ogłoszonej 25 marca 1995 ubolewał nad tym, że "zbrodnie" są uznane za "prawa" (11, III), oraz że "czyny jednomyślnie uważane niegdyś za przestępcze i w powszechnym odczuciu moralnym niedopuszczalne, zyskują stopniowo społeczną aprobatę" (4,II), oraz przypominał, że "Bóg nie może pozwolić, aby zbrodnia pozostała bezkarna" (8 i 9,II). Potwierdza istnienie więzi pomiędzy wolnością a prawdą obiektywną (19,IV), a w rezultacie wysuwa stąd wniosek, iż "w ciągłości z całą Tradycją Kościoła pozostaje także nauczanie o koniecznej zgodności prawa cywilnego z prawem moralnym" (72,XIV); w przeciwnym wypadku prawo cywilne jest "niegodziwym" a jego zarządzenia "pozbawione są wszelkiej mocy obowiązującej" (71,XIV), dlatego wówczas "kończy się władza, a zaczyna potworne bezprawie" (72, XIV)⁴⁸.

Podsumowując – Ojciec Święty jednoznacznie określa stanowisko kościoła w kwestii zbrodni przeciwko ludzkości: "Wszystko, co godzi w samo życie, jak wszelkiego rodzaju zabójstwa, ludobójstwa, (...) wszystko, cokolwiek narusza całość osoby ludzkiej, jak okaleczenia, tortury zadawane ciału i duszy, próby wywierania przymusu psychicznego; wszystko, co ubliża godności ludzkiej, jak nieludzkie warunki życia, arbitralne aresztowania, deportacje, niewolnictwo, prostytutka, handel kobietami i młodzieżą; (...) wszystkie te i tym podobne sprawy i praktyki są czymś haniebnym; zakazając cywilizację ludzką bardziej hańbią tych, którzy się ich dopuszczają, niż tych, którzy doznają krzywdy, i są jak najbardziej sprzeczne z czcią należną Stwórcy"⁴⁹.

⁴⁷Przemawiając do Konferencji Episkopatu Niemieckiego zgromadzonej w Maternushaus w archidiecezji kolońskiej, Jan Paweł II przedstawił świadectwo kard. Klemensa Augusta von Galena, karmelitanki Edyty Stein, jezuitę Ruperta Mayera i "wielu innych odważnych świadków, którzy w obliczu nieludzkiej tyranii, z powodu przekonań religijnych bądź w imię człowieczeństwa, przeciwstawili się bezbożnemu despotyzmowi i bezprawiu (...). Wszyscy oni reprezentują inne Niemcy - te, które nie ugięły się wobec brutalnej uzurpacji i przemocy i które po ostatecznej klęsce mogły stać się zdrowym zacznem i źródłem siły do wielkiej moralnej i materialnej odbudowy, jaka nastąpiła w późniejszym okresie" (por. L'Osservatore Romano, 2 maja 1987).

⁴⁸ http://www.ultramontes.pl/komentarz_do_evangelium_vitae.htm 08.02.2015.

⁴⁹ Jan Paweł II "Evangelium Vitae", Vatican.va

Można przytoczyć jeszcze wiele przykładów, które jednoznacznie potwierdzają, że postawa Kościoła na przestrzeni dziesięcioleci XX wieku miała istotny wpływ na wypracowanie współczesnych rozwiązań. Napominała, wzywała do konieczności ochrony życia i godności człowieka.

Dzięki ustanowieniu MTK społeczność międzynarodowa ma szansę zapewnić powszechną sprawiedliwość, wyeliminować poczucie bezkarności sprawców zbrodni wojennych i konsekwentnie doprowadzić do bezwzględnego karania winnych nie bacząc na ich status polityczny aby każdy, kto dopuści się w przyszłości zbrodni, miał świadomość nieuchronności kary. Tylko taka sytuacja zwiększy poszanowanie dla praw człowieka, odstręczając od popełniania zbrodni wojennych. Biorąc pod uwagę polityczne realia rządzące stosunkami międzynarodowymi, należy mieć nadzieję, że choć w części ta szansa zostanie wykorzystana. Do sprawnego funkcjonowania trybunału konieczna jest bowiem współpraca państw. Bez niej ICC nie będzie w stanie wykonywać zadań, do jakich zostanie ustanowiony, tym bardziej że nie dysponuje ani własną policją, ani aparatem ścigania.⁵⁰

Choć pojawiają się opinie, które zarzucają MTK upolitycznienie i funkcjonowanie na użytek „wielkich mocarstw” oraz ograniczanie suwerenności państw, to nie wynikają one z rzetelnej informacji. Struktura prawna tego Sądu działa przede wszystkim w kierunku niezależności i poszanowaniu suwerenności państw. Zgodnie z artykułem 17 Statutu Trybunał działa jako sąd ostatniej instancji. Wynika to z zasady komplementarności, w której to mowa o tym, że pierwszeństwo w sądownictwie swoich obywateli (punkt 10 preambuły i art. nr 1 Statutu) mają sądy krajowe z wyjątkiem sytuacji kiedy sąd krajowy nie chce lub nie ma możliwości przeprowadzenia dochodzenia lub ścigania sprawców określonych przestępstw podlegających jurysdykcji art. 17 (1) (a-b).

W istocie Sąd szanuje niezależność krajowych systemów prawnych, które są w pełni respektowane. Jurysdykcji Trybunału ciągle nie podlega jeszcze kilka aspektów np.: terroryzm, choć uczestnicy konferencji w Rzymie w 2002 r. opowiadali się za poddaniem kompetencji Sądu również tego aktu. Ostatecznie jednak zrezygnowano z tej koncepcji. Idea, aby do zbrodni zaliczyć agresję, zyskała szerokie poparcie ze strony delegacji zarówno państw, jak i organizacji pozarządowych. Statut

⁵⁰ <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych?start=1>, 10.02.2014

przewiduje, że Trybunał nie może korzystać ze swej jurysdykcji w stosunku do aktów agresji, dopóki podczas Konferencji Przeglądowej państwa-strony nie dojdą do porozumienia odnośnie definicji i cech zbrodni agresji. Takie porozumienie zostało osiągnięte podczas pierwszej Konferencji Przeglądowej w Kampali (Uganda) latem 2010 roku. Zgodnie z Kartą NZ, wyłączne prawo oceny, czy doszło do aktu agresji, przysługuje Radzie Bezpieczeństwa⁵¹.

Przepisy, zawarte w statucie MTK stanowią przełom w rozwoju stosunków międzynarodowych oraz stosowaniu przepisów międzynarodowego prawa humanitarnego i międzynarodowej praworządności. Dały też nadzieję ofiarom rasizmu, kolonializmu i dyktatur od dziesiątek lat dręczonym przez swych oprawców.

Ustanowienie MTK jawi się na tle dotychczasowej – nie do końca skutecznej (np. Trybunał ds. Rwandy) reakcji świata, jako krok w dobrym kierunku - działanie wyprzedzające kolejne tragedie zagrażające ludziom.

Podsumowanie

Celem zwiększenia skuteczności w zwalczaniu zbrodni przeciwko ludzkości można zalecić następujące rozwiązania:

- Prowadzenie i rozwijanie badań specjalnych przez Komisję Prawa Międzynarodowego wolną od nacisków w sprawie zbrodni przeciwko ludzkości, w celu uznania innych przestępstw – dotąd nie zdefiniowanych jako zbrodnie przeciwko ludzkości oraz utworzenie międzynarodowego porozumienia przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych do zorganizowania sankcji za te przewinienia.⁵²
- Ułatwianie międzynarodowej współpracy sądów w zakresie ścigania sprawców w/w przestępstw we wszystkich krajach i wywieranie międzynarodowej presji na państwa dające schronienie podejrzanym o popełnienie zbrodni międzynarodowej
- Prowadzenie polityki oświatowej dla międzynarodowej opinii publicznej i wzywanie krajów do ratyfikacji Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego.

⁵¹ http://www.unic.un.org/pl/prawa_czlowieka/mtk_jurysdykcja.php

⁵² Amer Zemmali, „Aljna Aldwlia Llsalib Alahmar” (tłum. „Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża”), Tunezja, 1997 r.

- Regularne wsparcie dla ICC w wykonywaniu swoich zadań angażując się w ściganie i karanie winnych zbrodni w ogóle - na podstawie przepisów prawa krajowego, jak i międzynarodowego prawa publicznego, a sprawców zbrodni przeciwko ludzkości w szczególności, tak aby żaden przestępca nie mógł uchylić się od odpowiedzialności⁵³
- Ratyfikacja Statutu MTK przez kraje, które dotąd nie dołączyły do grona Państw-Stron. Podpisanie Traktatu Rzymskiego jest mechanizmem odstrasającym i zapewniającym środki ochrony prawnej w przypadku agresji przez kraje sąsiednie.

Literatura

- [1.] Abul Wafa Ahmed, *Alhimea Aldolia Lhokok Alanssan Dahel Weklat Alamm Almtahyda*, (tłum. *Międzynarodowa ochrona praw człowieka w ramach agencji ONZ*), Kair 2000.
- [2.] Ali Jamil Harab, *Aladala Aljnaia Aldwlia* (tłum. *Międzynarodowe sądownictwo karne*), Bejrut 2010.
- [3.] Bassiouni Cherif, *From Versailles to Rwanda within seventy five years: The need to Establish a Permanent International Criminal court*, „HARVARD HUMAN RIGHTS JOURNAL” 11 (1997)
- [4.] Cztery konwencje genewskie z dnia 12 sierpnia 1949 roku oraz protokoły dodatkowe wydane w dniu 8 lipca 1977 roku.
- [5.] Dz. U. z 1947 r. Nr 63, poz. 367; Porozumienie międzynarodowe w przedmiocie ścigania i karania głównych przestępców wojennych Osi Europejskiej, podpisane w Londynie dnia 8 sierpnia 1945 r.
- [6.] Encyklika AAS XXIX (1937).
- [7.] Encyklika *Summi Pontificatus*, 28 października 1939, AAS XXXI (1939).
- [8.] Ghali Kamal, *Mabadia Alkanon Aldstory Wa Anuzem Alseassy* (tłum. *Zasady prawa konstytucyjnego i systemów politycznych*), Damaszek 1987.
- [9.] Hassan Saeed Abdul Latif, *Almahkma Aljnaia Aldolia Alnezam Alasassy Llahtyssas Altshrye Wa Alkdaye* (tłum. *Międzynarodowy*

⁵³ Essam Matar, „Alkanon Aldwly Alanssany” (tłum. „Międzynarodowe prawo humanitarne „), Aleksandria , 2008 r., s. 236

- Trybunał Karny, Statut kompetencje ustawodawcze i sądownicze*, Kair 2004.
- [10.] Jan Paweł II, *Evangelium Vitae*, Vatican.va.
- [11.] Łazowski Adam, Zawadzka-Łojek Anna, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wyd. 2, Warszawa 2011.
- [12.] Bassiouni, Mahmoud Cherif *Almahkma Aljnaia Aldolia* (tłum. *Międzynarodowy Trybunał Karny*), Kair 2002.
- [13.] Matar Essam, *Alkanon Aldwly Alanssany* (tłum. *Międzynarodowe prawo humanitarne*), Aleksandria 2008.
- [14.] Abdel-Ghani Abdel-Moneim Mohamed, *Aljraym Aldolia Fi Alkanon Aljenaye Aldwliy*, (tłum. *Zbrodnie międzynarodowe w międzynarodowym prawie karnym*), Aleksandria 2007.
- [15.] Hamad Najib Kidab, *Almahkma Aljnaia Aldolia* (tłum. *Międzynarodowy Trybunał Karny*), Bejrut 2006.
- [16.] Orędzie radiowe na Boże Narodzenie 1942, AAS XXXV (1943).
- [17.] AbdulQadir Qahwaji Ali: *Alkanon Aljenaye Aldwliy Wa Almahakim Aljnaia Aldolia* (tłum. *Międzynarodowe prawo karne, międzynarodowe trybunały karne*), Bejrut 2001.
- [18.] Rogacka-Rzewnicka Maria, *Prawo Międzynarodowe Karne: rozwój i perspektywy sądownictwa międzynarodowego w sprawach karnych*, „STUDIA IURIDICA” XLI/2003; WPiA UW.
- [19.] Ekiaby Salwa Yousef, *Altahyk Alawaly Fi Almahkma Aljnaia Aldolia Fi Dwoa Kwaid Alkanon Aldoly Alamm* (tłum. *Wstępne dochodzenie w ramach Międzynarodowego Trybunału Karnego w świetle norm prawa międzynarodowego publicznego*), Kair 2010.
- [20.] Kamel Sherif Sayed, *Ehteysas Almahkma Aljnaia Aldolia* (tłum. *Jurysdykcja Międzynarodowego Trybunału Karnego*), Kair 2005.
- [21.] Fatlawi Sohail Hussain *Aliebada Aeljmaia Wa Aeljraym Ded Alanssania* (tłum. *Zbrodnie ludobójstwa i zbrodnie przeciwko ludzkości*), Amman, 2011.
- [22.] George William, Nassar Najib, *Mafhum Aljraym Ded Alanissania Fi Alkanon Aldoly* (tłum. *Pojęcie zbrodni przeciwko ludzkości w prawie międzynarodowym*) Bejrut 2009.
- [23.] Yahya Jamal, *Elnuzem Alsiassya Almusyra* (tłum. *Współczesne systemy polityczne*), Kair 1976.

- [24.] Yusuf Ali, *Albud Aldoly Lladala Aljnaia Fi Alam Muter* (tłum. *Międzynarodowy wymiar sprawiedliwości w sprawach karnych w zmieniającym się świecie*), Amman, 2008.
- [25.] Zemmali Amer, *Aljna Aldwlia Llsalib Alahmar* (tłum. *Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża*), Tunezja, 1997.
- [26.] Zemmali Amer, *Fiykra Inshia Mahkma Jinaia Doli* (tłum. *Idea ustanowienia międzynarodowego trybunału karnego*) Damaszek 2002.

Treść źródeł z języka arabskiego jest transkrypcją oryginału i nie zostały wydane w języku polskim.

Inne źródła:

- [1.] <http://www.psz.pl/tekst-2469/Miedzynarodowy-Trybunal-Karny>, 15.03.2014
- [2.] <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych?start=1>, 10.02.2014
- [3.] <http://www.f-law.net/law/threads/51980>, 12.03.2014
- [4.] <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/prawo-miedzynarodowe/864-miedzynarodowy-trybunal-karny-a-prawnomiedzynarodowa-odpowiedzialnosc-sprawcow-przestepstw-wojennych>, 12.03.2014
- [5.] <http://www.dws-xip.pl/reich/Dane/lipsk.html>, 10.02.2014
- [6.] <http://www.obronacywilna.pl/75-oznmph.html>, 12.03.2014
- [7.] http://www.edulandia.pl/edukacja/1,124765,6714438,Proces_zbrodniarzy_nazistowskich_w_Norymberdze.html#ixzz38EPerGYx, 10.03.2014
- [8.] <http://www.obronacywilna.pl/75-oznmph.html>, 11.02.2014
- [9.] <http://www.smpm.tbsp.pl/upload/Trybunaly.doc>, 10.02.2014
- [10.] <http://www.aljazeera.net/knowledgegate/books/2009/5/10/>
- [11.] http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/mntrybunaly_mtk.php, 20.01.2014
- [12.] <http://www.icc-cpi.int/>16.05.2014
- [13.] http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/haslo,Miedzynarodowy_Trybunal_Karny_dla_bylej_Jugoslawii, 05.01.2014

- [14.] <http://www.sww.w.szu.pl/artykuly/norymberga.html>, 05.01.2014
- [15.] <http://www.unmict.org/en/documents>) 20.01.2014
- [16.] http://www.milujcieszcie.org.pl/nr/karty_historii_kosciola/czerwona_gwiazda_w_walce1.html; 08.02.2015
- [17.] http://www.ultramontes.pl/komentarz_do_evangelium_vitae.htm
08.02.2015
- [18.] L'Osservatore Romano, 2 maja 1987
- [19.] http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/mtk_jurysdykcja.php

THE EVOLUTION OF INTERNATIONAL LAW IN THE ASPECT OF WAR CRIMES AND CRIMES AGAINST HUMANITY

Summary

The author of the publication considers the historical aspect of individual responsibility for crimes against humanity under international law, gives definitions of genocide and war crimes and points to factors which may contribute to increase the effectiveness in combating this type of crime.

Key words: *crimes against humanity, war crimes, criminal court, responsibility units*